אור הצפון — פגיעה קלה בחכמה הופכתה לסכלות

פגיעה קלה בחכמה הופכתה לסכלותשכלו של האדם הוא עמוק מאד וקשה לו מאד לרדת לסוף דקותו. ויש אשר פגם כל שהוא בשיא הבנתו, ואף אצל גדולי העולם ברום מדריגותיהם העליונות, מערבב את דעתו, ולא רק פוגם את חכמתו אלא עוכר אותה עד שהיא מקבלת צורה אחרת ונהפכת לבערות וסכלות.

אמרו חז"ל (שמות רבה ו): "וידבר אלהים אל משה ויאמר אליו אני ה' וגו'" - "הדא הוא דכתיב: 'ופניתי אני לראות חכמה והוללות וסכלות כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו'. הפסוק הזה נאמר על שלמה ועל משה וכו'. כיצד נאמר על משה? לפי שכבר הודיע הקדוש ברוך הוא למשה שלא יניח אותם פרעה וכו' ומשה לא שמר את הדבר הזה אלא בא להתחכם על גזירתו של הקדוש ברוך הוא והתחיל לומר 'למה הרעות לעם הזה'. ועל זה נאמר שאותה חכמה ודעת של משה - של הוללות וסכלות היה וכו', ועל דבר זה ביקשה מדת הדין לפגוע במשה. הדא הוא דכתיב: 'וידבר אלהים אל משה'. ולפי שנסתכל הקדוש ברוך הוא שבשביל צער ישראל דיבר כן, חזר ונהג עמו במדת רחמים. הדא הוא דכתיב: 'ויאמר אליו אני ה'".

משה רבנו ע"ה עומד לפני הקדוש ברוך הוא ולא מתרעם חס ושלום אלא מתחנן לפניו "למה הרעות לעם הזה". וכבר דרשו חז"ל על עמידתו זו של משה את הכתוב "תחנונים ידבר רש", כלומר שהיה מדבר בלשון רכה (ראה סנהדרין מד. ורש"י שם). ומשה בעצמו ראה בתפילתו זאת שהיא באה מעומק החכמה וממקור החסד והרחמים, כפי שהכתוב אומר עליה: "ופניתי אני לראות חכמה", וכוונתו היתה להציל את ישראל משעבודם המר. ובכל זאת בא הכתוב ומטפח על פניו ואומר שאותה החכמה ואותה הדעת של הוללות ושל סכלות היה, ומשה נתבע על זה בצורה חמורה עד שמדת הדין רצתה לפגוע בו. ולא עוד אלא שלא פלט מן הדין לגמרי, כפי שאמרו חז"ל על הפסוק "ויאמר ה' אל משה עתה תראה וגו'" (שמות ו:א): "עתה תראה אשר אעשה לפרעה - במלחמות פרעה אתה רואה, ואין אתה רואה במלחמות של שלשים ואחד מלכים שיעשה בהן נקמה יהושע תלמידך, מכאן אתה למד שנטל משה עכשיו את הדין שלא יכנס לארץ" (שמות רבה ה:כג). הרי לנו שאף שלא פגעה בו מדת הדין מיד, מכל מקום כבר יצא עליו הדין הנורא שלא יכנס לארץ אשר כל כך נתאוה לה, ולמרות שהתנפל לפניו יתברך בחמש מאות וחמש עשרה תפלות כמנין "ואתחנן", לא נענה.

למדים אנו מכאן שאף משה רבינו ע"ה שהקדוש ברוך הוא מעיד עליו "בכל ביתי נאמן הוא" (במדבר יב) וחז"ל מתארים אותו כרועה הנאמן, וכל כוונתו היתה רק לטובת ישראל, משום שלא היה יכול לראות בצערן, ונתן נפשו עליהן, כעדותו של הקדוש ברוך הוא עליו, ושמשום כך אמנם חזר ונהג עמו במדת הרחמים, ובכל זאת מכיון שבניסוח תפילתו היה נראה כמהרהר אחרי מדותיו של הקדוש ברוך הוא ומתחכם על גזירותיו, נפגמה חכמתו ורואים אותה בהוללות וסכלות.

וכן אתה מוצא באותו המאמר לגבי שלמה המלך ע"ה: "על שלמה כיצד? כשנתן הקדוש ברוך הוא תורה לישראל וכו' עמד שלמה המלך ואמר: למה אמר הקדוש ברוך הוא לא ירבה לו נשים, לא בשביל שלא יסור לבבו, אני ארבה ולבי לא יסור וכו'. מה כתיב בו (מלכים א יא:ד): 'ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו'. אמר רבי שמעון בן יוחי נוח לו לשלמה שיהא גורף ביבין שלא נכתב עליו המקרא הזה. ולכך אמר שלמה על עצמו: 'ופניתי אני לראות חכמה ודעת הוללות וסכלות' (קהלת ב:יב). אמר שלמה: מה שהייתי מחכים על דברי תורה והייתי מראה לעצמו שאני יודע את התורה, אותה הבינה ואותה הדעת של הוללות וסכלות היו, למה? כי מה האדם שיבוא אחרי המלך את אשר כבר עשוהו. מי הוא שיהיה רשאי להרהר אחר מדותיו וגזירותיו של מלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא וכו', שלפי שהרהרתי אחר מעשיו נכשלתי" (שמות רבה ו:א).

והנה אמר הכתוב (מלכים א יא:א): "והמלך שלמה אהב נשים נכריות רבות וגו' בהם דבק שלמה לאהבה", ופירש רבי יוסי בן חלפתא (ילקוט משלי לא): "לאהבה - לאהבן לגיירן ולקרבן תחת כנפי השכינה". הרי גלוי לפנינו, שכל כוונתו של שלמה לא היתה אלא כדי לקדש שמו הגדול יתברך בעולם, לגייר גרים ולקרבם תחת כנפי השכינה כמעשיו של אברהם אבינו ע"ה. על המלך שלמה נאמר: "ויחכם מכל האדם", וה' הבטיח לו: "כמוך לא היה לפניך ואחריך לא יקום כמוך" (מלכים א ג:יב), ועליו בישר נתן הנביא לדוד אביו (שמואל ב ז:יג): "הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן", ובודאי כל חייו היו מסורים למטרה קדושה זו להיות אהוב לשמים ולקדש שמו יתברך בעולם. "ונתן לו ה' חכמה רבה ועושר גדול וכסא מלכות", ולא מלכות סתם, אלא שמלך על העליונים ועל התחתונים, ככתוב (דברי הימים א כט:כג): "וישב שלמה על כסא ה'" (ראה סנהדרין ב). ובנשאו נשים רבות - בנות מלכים - היתה מטרתו להשפיע עליהן מרוחו, ושהן כבנות מלכי המדינות יעבירו מרוחן על בתי המלכות, ומהם תתפשט השפעה זו על כל האומות המשועבדות להם, ובדרך זו יצליח לקרב את כל בני דורו לאביהם שבשמים

ולהכניסם תחת כנפי השכינה. הנה מלכת שבא באה לפני שלמה רק לשעה, וכתוב בה (מלכים א י:ד): "ותרא מלכת שבא את כל חכמת שלמה וגו' ולא היה בה עוד רוח ותאמר אל המלך וגו' יהי ה' אלהיך ברוך", וחז"ל קוראים עליה את הפסוק: "אליך גוים יבואו מאפסי ארץ" (שמות רבה כז), ועל אחת כמה וכמה ששלמה חשב שנשיו שתעמודנה לפניו תמיד בבית מלכותו ודאי שתושפענה על ידו מרוחו, ותהיה לו האפשרות לבצע את התפקיד הקדוש שנטל עליו, אשר יש בו ממעשי האבות להפיץ דעת אלהים בעולם, ושזו חובתו של כל אדם, כמו שאמרו חז"ל (תנא דבי אליהו כה): "חייב אדם לומר מתי יגיעו מעשי למעשי אבותי אברהם יצחק ויעקב".

ומה נורא הדבר, שבאותה שעה ששלמה עומד בחכמתו הגדולה במעלות העליונות של עבודת ה' יתברך ועוסק בתיקון העולם במלכות שדי, רואים בשמים שאותה הבינה ואותה הדעת אינה אלא הוללות וסכלות. ולא עוד אלא שבמקום בנין הבית לה', כפי שהבטיח לו ה' על ידי נתן הנביא, גרם לחורבנו, כפי שאמרו חז"ל: "באותו הלילה שהשלים שלמה מלאכת בית המקדש נשא בתיה בת פרעה וכו' ובאותה שעה עלתה במחשבה לפני הקדוש ברוך הוא להחריב את ירושלים" (ילקוט משלי לא).

אמנם חז"ל אמרו (שבת נו:): "כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה", כי הוא חשב שכל מה שאמרה תורה לא ירבה לו נשים אינו אלא רק משום שלא יסור לבבו, אבל הוא בחכמתו ובכוונתו הגדולה לאלהים - ירבה ולא יסור, ככתוב (משלי ל): "נאם הגבר לאיתיאל", וביארו חז"ל (שמות רבה ו) שאמר? "אתי אל ואוכל". הרי שדקדק הרבה, העמיק והכין את לבו החכם והנבון שלא יסירו הנשים את לבבו, ובודאי לא היתה לו שום נגיעה וצד פניה בזה. ואף על פי כן מכיון שהתורה אמרה ולא ירבה וגו' ולא יסור וגו', היה לו לדקדק עוד יותר ולא להכניס עצמו בסכנה שמא יכשל. ואדרבה דוקא משום שכאן גילתה התורה הטעם, היה לו לחשוש יותר. אמרו חז"ל (סנהדרין כא): "מפני מה לא נתגלו טעמי תורה, שהרי ב' מקראות נתגלה טעמן ונכשל בהן גדול העולם". הרי שכל מצוות התורה יש להן טעמים אלא שלא נתגלו, ואם במצוה שלא ירבה לו נשים נתגלה טעמה, הנה באה התורה להזהיר שיש כאן סכנה גדולה יותר, ועל האדם להתעמק עוד ולמצוא שאין להכניס עצמו בזה. אולם שלמה על אף חכמתו ודקדוקו הרב, ביאר את גילוי הטעם שיוכל למלט נפשו וירבה ולא יסור, וראה משום כך חובה לעצמו להשפיע על ידי ריבוי נשיו על כל תושבי תבל לקרבם לשמים.

והנה לא היה כאן אלא משגה קל בקצה עומק שכלו של שלמה אשר אי אפשר לעמוד עליו, כפי שאמרו חז"ל (שבת נו:): "כל האומר שלמה חטא אינו אלא טועה", ובכל זאת באותו זמן שהיה עוסק בקידוש שם שמים ובגמילת חסד עם כל בני העולם, ראו בשמים פגיעה בחכמתו הגדולה עד שקראו אותה הוללות וסכלות. ולא עוד אלא שכתבו עליו: "ויהי לעת זקנת שלמה נשיו הטו את לבבו", שחז"ל ראו בזה עונש נורא עד שאמרו (שמות רבה שם): "נוח לו לשלמה שיהא גורף ביבין, שלא נכתב עליו המקרא הזה".

ועוד יותר מזה. רבותינו אמרו (שמות רבה שם): "באותה שעה עלתה יו"ד שב"רבה" ונשתטחה לפני הקדוש ברוך הוא ואמרה: רבון העולמים! לא כך אמרת, אין אות בטילה מן התורה לעולם, הרי שלמה עומד ומבטל אותי וכו'. אמר לה הקדוש ברוך הוא: שלמה ואלף כיוצא בו יהיו בטלין וקוצה ממך איני מבטל. ומנין שביטל אות מן התורה וחזרה לתורה שנאמר: שרי אשתך לא תקרא שמה שרי וגו'. והיכן חזר - ויקרא משה להושע בן נון יהושע. ושלמה שהרהר לבטל אות מן התורה מה כתיב בו (משלי ל): דברי אגור בן יקא - שאיגר דברי תורה והקיאן וכו'". ויש להתבונן, האם בזה ששלמה פירש במקרא שאין האיסור של ריבוי הנשים חל עליו, הוא מוחק אותה מן התורה? ואם אות זו מחוקה לגבי שלמה, האם מחוקה היא לגבי כל העולם? אלא בזה ששלמה המלך ע"ה, שנתן לו ה' לב חכם ונבון, עלה בדעתו שהוא ירבה ולא יסור, הריהו מהרהר שמכיון שהתורה כתבה טעם הדבר אין זו גזירה כללית ויתכן שהוא בחכמתו הגדולה יתגבר על כך והיא לא חלה עליו, ונמצא שלא ירד לסוף חכמת התורה.

ומשום כך אמר הקדוש ברוך הוא: "שלמה ואלף כיוצא בו יבטלו וקוצה ממך איני מבטל", כי שלמה עם כל חכמתו המופלאה שאין דוגמתה ועם כל קרבתו לאלהים ואף אלף חכמים כמותו, אין בכוחם לרדת לסוף עמקותה של אות אחת בתורה ואף לקוצר, אחת ממנה. והרי רואים אנו שאף הקדוש ברוך הוא בעצמו כשהוציא יו"ד אחת משמה של שרי כפי שחייבה חכמתו יתברך, היה הכרח להוסיף אותה לשמו של יהושע, וכל שכן ששום חכמות שבעולם אינן יכולות לפגוע במשהו בקוצה אחת שבתורה ואף אם זה נוגע רק לאי הכללתה לגבי החכם הגדול ביותר. ואם יכול לעלות במחשבתו של שלמה הרהור כזה, שהיו"ד מ"לא ירבה" יתכן שאינו כולל גם אותו עם כל חכמתו הרבה, הריהו כאילו מוחק אות מן התורה, וגורם כי אף שאין בזה אלא שיקול דק מאד שאנו למדים אותו רק מהקדוש ברוך הוא בעצמו בענין היו"ד של שרי, אין זה פגם בלבד ורק בחכמתו זו, אלא כל חכמתו ודעתו אינן אלא הוללות וסכלות.

ואמנם לבסוף כתוב עליו שלעת זקנתו הטו נשיו את לבבו והוא הכיר בעצמו שמכיון שהחכים על דברי תורה והרהר אחר גזירתו של הקדוש ברוך הוא, נכשל ואמר שאותה הבינה ואותה הדעת של הוללות וסכלות היו.